

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ו', תשט"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

סמיכות שם-המספר

(סיום)

ג. שנים ושתיים

„שנים“ ו„שתיים“ מצויים עפ"ר בצורת הנסמך:

1. לפני שם מיודע ולפני שם בכינוי — לעולם
בסמיכות. חריג אחד בלבד יש: ולשנים האנשים המרגלים
(יהו' ו כב).

2. לפני שם שאינו מיודע —

יש שמופיעות שתי הצורות: שנים כרובים (שמות כה
יח) לעומת שני כרובים (שם לו ז, מ"א ו כג). על פי שנים

עדים או על פי שלשה עדים (דב' יז ו) לעומת על פי שני עדים או על פי שלשה עדים (שם יט טו). שנים אנשים (יהו' ב א, מ"א כא י) לעומת שני אנשים (שם' ב יג; במ' יא כו; שמ"א י ב; כח ח; שמ"ב ד ב; יב א; מ"א ב לב). שנים חדשים (שופ' יא לז, לט, מ"א ה כח) לעומת שני חדשים (שופ' יא לח). שנים טורים (דהי"ב ד ג, יג) לעומת שני טורים (מ"א ז יח, כד, מב). ובנקבה: ושתים שנים (ש"ב ב י, מ"ב כא יט, דהי"ב לג כא) לעומת ושתיו שנים (ש"א יג א). ושתים דלתות (יחז' מא כג, כד) לעומת ושתיו דלתות (מ"א ו לב, לד; יחז' מא כד).

יש שנמצאת צורת הנפרד בלבד: בשנים עבותים (שופ' טו יג), ושנים נבלי יין (שמ"א כה יח), ושנים אריות (מ"א י יט, דהי"ב ט יח), ועוד. ובנקבה: שתיים מערכות (ויק' כד ו), שתיים נשים (מ"א ג טו, יחז' כג ב, זכ' ה ט). שתיים דובים (מ"ב ב כד), ועוד.

אך ברוב המקומות נמצאת צורת הנסמך. בסך-הכול נמצאת צורת הנסמך לפני שמות שאינם מיודעים כ-125 פעם לעומת כ-35 פעם בנפרד.

במשנה — צורת הנסמך שלטת.

ד. מאחד-עשר עד תשעה-עשר

„אחד“ ו„אחת“, „שנים“ ו„שתיים“ לעולם נסמכים: אחד עשר (בר' לב כג), אחת עשרה (יהו' טו נא), שנים עשר (בר' יז כ), שתיים עשרה (בר' ה ח). ונמצאות גם הצורות:

1. אך הנוסח כאן מופקפק.

עשתי עשר (במ' ז עב, כט כ, ועוד). עשתי עשרה (שמ' כו
ז, ח, לא יד, טו, ועוד). שני עשר (שמ' כח כא, במ' ז ג ועוד).
שתי עשרה (יהו' ד ח, יחו' לב א, יז, לג כא).

מ"ג עד י"ט — הזכר בהפרדה והנקבה בסמיכות: שלושה
עשר, ארבעה עשר וכד', שלש עשרה, חמש עשרה וכדו'.
החריגים מעטים: כחמשת עשר (שופ' ח י), שמונת עשר (שם
כ כה), וחמשת עשר (ש"ב יט יח). ונמצא גם עשרה וחמשה
(יחו' מה יב) במקום חמשה עשר.

ה. מעשרים ואחד ומעלה

המספרים אחד, שנים, שלושה וכד', הנוספים לעשרות,
למאות או לאלפים, באים לפני השם המנוי לעולם בנפרד:
עשרים וארבעה פרים (במ' ז פח), עשרים ושמונה אלף
(דהי"א יב לה), ואף לפני שם מיוחד: עשרים (שמונה
הזכרים (עזרא ח יא), מאה ועשרה הזכרים (שם יב). והדבר
מובן: השמות "פרים", "אלף", "הזכרים" וכד' מכוונים למספר
כולו — ל"עשרים" וגם ל"שמונה", ל"מאה" וגם ל"עשרה",
ולו סמכנו לשם המנוי את היחידות בלבד, כגון: "עשרים
ושמונת אלפים", לא היו ה"אלפים" מכוונים ל"עשרים"
אלא ל"שמונה" בלבד, ואז היה מתקבל המספר 8020 ולא
28.000. והראיה: "חמשים נחמש מאות הרודים בעם" (מ"א
ט כג). כאן הכוונה לחמשים + חמש מאות. מאות אינו מכוון
ל"חמשים", אלא ל"חמש" בלבד. המספר כאן הוא אפוא
 $500 + 50 = 550$ ולא 55 מאות. (הרוצה להביע 55 מאות
חייב לכתוב "חמשים וקמ"ש מאות" בנפרד). וכן "כתנות

כחנים שלשים נחמ'ש מאות (נחמ' ז סט). גם כאן הכוונה לשלשים ועוד חמש מאות. כלומר 530, ולא 35 מאות = 3500. וכן „חמש מאות וארבעת אלפים“ (יחז' מח טז, ל, לב, לג, לד) — הכוונה היא לחמש מאות + ארבעת אלפים = 4500. לו נכתב בנפרד, חמש מאות וארבעה, הייתה הכוונה ל-504 אלף = 504.000.

אמנם המספר „מאה“ מופיע לפעמים בסמיכות: שלשים ומאת שנה (בר' ה ג, ט), אע"פ שגם „שלשים“ וגם „מאה“ נסמכים ל„שנה“, ולפי הנאמר לעיל לא היה נכון להסמיך את ה„מאה“ בלבד. אך כאן לפנינו בוודאי צורה מקוצרת מן „שלשים שנה ומאת שנה“, כמו שמצינו „חמש שנים ומאת שנה“ (שם ה ו). במקום לחזור על „שנה“ אחרי כל מספר ומספר: „מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים“ (בר' כג א), באה צורה יותר מקוצרת: שתיים וששים שנה ומאת שנה (שם ה יח), שבע ושמונים שנה ומאת שנה (שם כה), שתיים ושמונים שנה ומאת שנה (שם כח), או: שבע שנים וארבעים ומאת שנה (שם מז כח). ומכאן לצורה הקצרה ביותר: שבע ושלשים ומאת שנה (שמ' ו טז, כ), שלש ושלשים ומאת שנה (שם יח), שלש ועשרים ומאת שנה (במ' לג לט), ובאלה נשארה צורת הסמיכות „מאת“. גם לפני „יום“ מצינו כן: חמשים ומאת יום (בר' ז כד, ח ג), שמונים ומאת יום (אסתר א ד).

ו. ספרי דקדוק ומילונים על סמיכות שם המספר
כבר ר' יונה אבן ג'נאח מזכיר (אמנם דרך אגב בלבד)

כי צורת הסמיכות באה לפני שם מיודע: „כאשר תודיע מהאחד עד העשרה, תסמוך המספר אל הספור ותבוא ההודעה על הספור, כאשר נאמר: שני העומר לאחד (שם' טז כב), ועמדו שני האנשים (דב' יט יז), והמזלג שלש השנים (ש"א ב יג) וכו'".¹ מעין זה כותב גם הרד"ק.²

כמה מדקדקים מביאים ההבחנות בין הנסמך לנפרד, מהם טוענים, שיש הבדל במשמעות, ומהם טוענים, שאין הבדל, אך לא אלה ולא אלה מנסים למצוא ההבדל בשימושם. והמבחינים בשימושם — מהם כותבים סתמית: „עפ"ר נצמדים אבל לפעמים גם נסמכים”³, מהם מזכירים, שהנסמך בא לפני שם מיודע בלבד,⁴ מהם מוסיפים גם לפני „אלפים” ולפני „מאות”⁵ ומהם המוסיפים לפני סמיכות⁶ ולפני כינויים⁷, אך בלא להבחין בין זכר לנקבה. הספר האחד, שמצאתי בו הבחנה מפורטת וברורה ומתאימה לנאמר לעיל, הוא: דקדוק הלשון העברית, מאת אשר וייזר, ת"א תש"י, עמ' ק"ז.

1. ספר הרקמה, פרנקפורט תר"י"ו, עמ' 287, ובהוצ' וילנסקי עמ' שצו.

2. מכלול, פיורדא תקנ"ג, דף ר"א.

3. מ"צ סגל, דקדוק לשון המשנה, תרצ"ו, עמ' 100.

4. חיים צבי לרנר מדובנא, מורה הלשון, תרמ"ג, עמ' 34.

5. ניסן ברגגריין, תורת הצורות של הלשון העברית, תרס"ד, עמ' 45.

6. אך בלא להבחין בין סמיכות מיודעת, כגון שסומכה שם פרטי,

ובין סמיכות שאינה מיודעת.

7. ג' לידסקי, תורת הלשון העברית חלק א', תורת התיבה, קובנה

תרצ"ו, עמ' 40; צבי הר זהב, דקדוק הלשון העברית כרך ג' ח"ב, ע' 389.

במילון בן-יהודה בערך „ארבע“ מובאת חלוקה גסה בלבד: „ויבוא גם בנסמך, אם המספר הוא ידוע: ארבעת הבקר וכו' ויבוא גם בלי הידיעה בנסמך ו: ארבעת ימים, ארבעת אלפים“, בלא פירוט יתר. בערך „חמש“ מובאים הנפרד והנסמך בערבוביה בלא כל הבחנה ביניהם. גם בערך „עשר“ לא מובאת הבחנה כלשהי.

בערך „שבע“ מובאת חלוקה יותר מפורטת, אך בלא הבחנה בין שם מנוי מיודע ללא מיודע. החלוקה הנזכרת שם תמוהה במקצת. על שימוש הנפרד נכתב סתמית: „לפני דברים המנויים במ"ר“, ו„בסמיכות בזכר שבעת בצרופים שבעת ימים, אלפים וכד'“. לכאורה הכל פשוט: הסמיכות באה לפני ימים ולפני אלפים והדומים להם. אך אם מתבוננים אנו בדוגמות המובאות בסמיכות, אנו מוצאים: „שבעת המזבחות, שבעת הכבשים, שבעת פרים ושבעת אילים, שבעת הסריסים, שבעת שרי פרס ומדי“¹. במה דומים הכבשים, הסריסים ושרי פרס ומדי ל„ימים“ ול„אלפים“? יתר על כן, כמה מאלה נזכרו גם בצורת הנפרד שהוגדר סתמית: „לפני דברים המנויים במ"ר“². הובאו שם למשל: „שבע כבשות הצאן, שבעה כבשים, שבעה פרים, שבע פרות, שבעה מזבחות“. הרי שחלק

1. במקור כתוב: „בנפרד“. אך בוודאי טעות דפוס כאן וצריך להיות „בנסמך“.

2. אגב, „מ"ר“ על שום מה? לפי זה הנסמך בא לפני דברים המנויים במספר יחיד, והיכן מצינו?

מן הכבשים ומן הפרים ומן המזבחות דומים ל"מים"
ו"לאלפים" וחלק לאו. ומהו קנה המידה? לו הובאה כאן
ההבדלה שנוכרה לעיל, היה הדבר ברור ופשוט הרבה יותר.

ז. מסקנות

1. מבין כל המספרים לא מצאנו הבדל במשמעות בין
הנסמך לנפרד אלא במספרי היחידות המצורפים לעשרות וכד':
„עשרים ושלשה אלפים” מביעים מספר שונה מ„עשרים
ושלשת אלפים”. יש להעמיד את הדוברים על הבדל זה.
וה„מדקדקים” המבכרים כאן את הנסמך על פני הסומך יתנו
דעתם לכך¹.

2. בכל שאר המספרים אין הסמיכות וההפרדה משנות
את המשמעות. אעפ”כ מוטב לקבוע כללים לשימושם
המבוססים על המקורות ועל נוהג הלשון של זמננו.
(א) לפני שמות מיוחדים ולפני „אלפים” בא
שם המספר הזכר בסמיכות בעברית של היום. שימוש זה
מתאים למקורות. וכדאי להשאירו גם מטעם פוניטי. במלים
„שלשה אלפים” מופיעה התנועה a פעמיים בזו אחר זו, אחת
בסוף המלה הראשונה ואחת בראש המלה השנייה. הצורה
„שלושת אלפים” מונעת זאת, והיא יותר נוחה ויותר נעימה.
הוא הדין „בשלושה הרועים” וב„ארבעה האנשים”. בדוגמה
האחרונה מופיעה a חמש פעמים בזו אחר זו בלא כל חציצה.

1. והוא הדין לפני שמות אחרים. אין לומר: עשרים ושלוש

אנשים, אלא עשרים ושלשה אנשים.

בצורה „ארבעת האנשים” — הת’ הנוספת וההטעמה שמלעיל מקלים את ההגייה.

(ב) שם בכינוי אינו מצוי הרבה בלשון הדיבור. אין אומרים „ספרינו” אלא „הספרים שלנו”, ועל כן קשה לבדוק. מה נוהג השימוש בשם המספר לפני „ספרינו”. נראה שיש לנהוג כאן כמו לפני שמות מיוחדים ולהשתמש בנסמך. (המדובר הוא בזכר, על הנקבה ראה סעיף (ה)).

(ג) סמיכות, שסומכה שם מודע או שם פרטי, דינה כדין שם מודע.

(ד) לפני „ימים” משתמשים אנו בנפרד כמו לפני כל שם שאינו מודע. יותר מעשי ויותר פשוט (השוואת „ימים” לשאר שמות לא מודעים) לנהוג כן, על אף שימוש הנסמך במקרא.

(ה) ב „שנים” וב „שתיים” שלטת בימינו צורת הנסמך לפני כל השמות, ואין לשנות.

(ו) בנקבה משתמשים היום בנסמך לפני „מאות” ובמספרים מאחת עשרה עד תשע עשרה בלבד. בכל מקום אחר, ואף לפני שמות מודעים, רווח הנפרד. רק „מהדרין מן המהדרין” אומרים „שלוש המדינות” בנסמך דווקא¹. כיוון שאין כאן כל הבדל במשמעות, ואין אנו מרגישים כל צורך בצורה זו דווקא, וטעם פוניטי כבזכר אין, ואף המקורות אינם מרבים בשימוש זה, נכון יהיה להשאיר את הצורה חנהוגה בפי כול.

1. כן נוהגים עכשיו קרייני הרדיו.